

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

ДАБІЖА О.А. - аспірант кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

УДК 343.3:355.4

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.1.63>

У статті досліджено підходи до класифікації кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби в умовах сучасного розвитку кримінального законодавства України. Обґрунтовано, що ефективність кваліфікації таких правопорушень та формування єдиної правозастосовної практики безпосередньо залежить від наявності чіткої, логічної та науково обґрунтованої системи їх поділу.

Проаналізовано існуючі в науковій літературі підходи до класифікації військових кримінальних правопорушень, насамперед за об'єктом злочинного посягання. Встановлено, що попри загальне визнання доцільності такого критерію, у науковців відсутня єдність щодо визначення змісту відповідних об'єктів та їх групування, що ускладнює формування узгодженої доктринальної позиції.

Звернуто увагу на альтернативні підходи до систематизації військових кримінальних правопорушень, а також на їх значення для розуміння структури розділу XIX КК України. Встановлено, що різноманіття наукових позицій зумовлене складністю визначення єдиного критерію класифікації, що об'єктивно впливає на неоднорідність наукових підходів.

Запропоновано авторський підхід до класифікації кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, який ґрунтується на ступені необхідності звернення до сторонніх нормативно-правових актів під час їх кваліфікації. Відповідно до цього підходу виокремлено дві групи: кримінальні правопорушення, для попередньої

кваліфікації яких не є обов'язковим звернення до спеціального законодавства (відносно бланкетні норми), та правопорушення, кваліфікація яких неможлива без такого звернення (абсолютно бланкетні норми).

Зроблено висновок, що запропонована класифікація має практичне значення, зокрема для забезпечення оперативності прийняття процесуальних рішень на початкових стадіях досудового розслідування. Обґрунтовано доцільність використання поняття «попередня кваліфікація» як робочого інструменту правозастосування, що дозволяє ефективно реагувати на кримінальні правопорушення в умовах обмеженого обсягу первинної інформації.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, злочин, військове кримінальне правопорушення, класифікація

Сучасний етап розвитку кримінального законодавства України, зумовлений умовами воєнного стану та підвищенням ролі військової служби у забезпеченні обороноздатності держави, актуалізує необхідність системного осмислення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби. Ефективність протидії таким правопорушенням значною мірою залежить від чіткого розуміння їх змісту, структури та взаємозв'язків, що, у свою чергу, обумовлює потребу в їх науково обґрунтованій класифікації.

Класифікація кримінальних правопорушень у зазначеній сфері має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки

ки сприяє правильній кваліфікації діянь, розмежуванню суміжних складів та формуванню єдиної правозастосовної практики. Водночас специфіка військових правопорушень, їх особливий об'єкт посягання та суб'єктний склад зумовлюють необхідність розроблення спеціальних підходів до їх систематизації, що і визначає актуальність даного дослідження.

В Розділі XIX КК України надається перелік всіх військових кримінальних правопорушень, що унеможлиблює будь-які спроби включення в цю категорію (або виключення з неї) якихось інших правопорушень. В той же час в правовій літературі досі немає єдиного підходу до класифікації цих кримінальних правопорушень, що в певній мірі ускладнює їх доктринальне дослідження.

Як правило вчені пропонують поділяти військові кримінальні правопорушення за об'єктом злочинного посягання. І хоча про доцільність виділення саме такої підстави для класифікації вказує значна група науковців (в даному випадку можемо вести мову навіть про існування консенсусу), це ще не означає, що дослідники мають однакові погляди на те, що саме відноситься до об'єкта посягання даної групи кримінально каранних діянь.

Наприклад, в одному випадку в якості об'єкта посягання виділяють наступні групи – «проти порядку підлеглості та військової честі (ст. 402–406); проти проходження військової служби (ст. 407–409) проти порядку користування військовим майном та його збереження (ст. 410–414); проти порядку експлуатації військової техніки (статті 415–417); проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб (ст. 418–421); проти встановленого порядку збереження військової таємниці (ст. 422); військові посадові кримінальні правопорушення (ст. 423–426); проти порядку несення служби на полі бою та в районі військових дій (ст. 424–433)» [1].

В іншому випадку науковці зазначають, що «такими видовими об'єктами, зокрема, виступають: порядок підлеглості, дотримання статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, порядок проходження або

несення військової служби та інші військові злочини, для яких характерні однаковий (однорідний або подібний (тотожний)) об'єкт. Об'єднуючись в єдині групи і розташовуючись в певній послідовності залежно від важливості безпосередніх об'єктів. Побудована на цій основі система військових злочинів сприяє правильному розумінню місця і значення кожного злочину, що знаходиться в цій системі, дозволяє встановити, наскільки повно охоплюється військовий правопорядок нормами кримінального права, допомагає проводити подальшу наукову роботу щодо удосконалення окремих військових кримінальних норм і військового кримінального законодавства у цілому, а також має суттєве нормотворче і правозастосувальне значення.

Система військових злочинів, передбачених розділом XIX Особливої частини КК, зводиться з системою цих правових норм і має на даний час такий вигляд:

– злочини проти порядку підлеглості (стст. 402–405 КК);

– злочини проти порядку дотримання статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (злочини проти порядку дотримання військової гідності) – ст. 406 КК;

– злочини проти порядку проходження або несення військової служби (стст. 407–409 КК), пов'язані з місцем перебування або виконання обов'язків військової служби;

– злочини, що передбачають посягання на військове майно (злочини проти порядку користування військовим майном або збереження військового майна) (стст. 410–413 КК);

– злочини проти порядку поводження і експлуатації зі зброєю, іншим озброєнням та військовою технікою (стст. 414–417 КК);

– злочини проти порядку несення спеціальних служб (стст. 418–421 КК);

– злочини проти порядку зберігання державної таємниці у військовій сфері (ст. 422 КК);

– військові службові злочини (стст. 425–426-1 КК);

– злочини проти порядку виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану, бойової обстановки (стст. 427–432 КК);

– злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами (злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку) (стст. 433–435 КК)» [2, с. 58].

Існують і інші підходи до класифікацій військових кримінальних правопорушень, які базуються на різному тлумаченні сутності об'єкта злочинного посягання. Ми не маємо право стверджувати, що якийсь із зазначених вище чи інших підходів є помилковим, адже виділити єдиний критерій для поділу об'єкта злочинного посягання по відношенню до військових злочинів досить важко. Тому пропонується застосувати іншу класифікацію військових кримінальних правопорушень, яка не буде залежати від різних підходів до виділення об'єкта злочинного посягання.

Для кваліфікації частини військових кримінальних правопорушень недостатньо лише ознайомитись з нормами КК України, адже також має бути застосоване і спеціальне галузеве законодавство. Мова йде про бланкетні норми, які відсилають до інших нормативно-правових актів в процесі кваліфікації відповідного кримінально караного діяння. Наприклад, ст. 418 КК України «Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання» передбачає обов'язкове звернення до Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України та інших відомчих нормативно-правових актів.

Дійсно, кваліфікація будь-якого військового кримінального правопорушення буде вимагати звернення до спеціального законодавства або відомчих нормативно-правових актів, адже будь-яке військово кримінальне правопорушення пов'язано з порядком несення військової служби, отже такий порядок має бути досліджений. В той же час окремі статті напряму відсилають до таких нормативно-правових актів (як то наведений вище приклад зі ст. 418 КК України), інші ж можуть бути попередньо кваліфіковані без використання відомчих нормативно-правових актів (наприклад, ст. 405 «Погроза або насильство щодо начальника»). Окремі склади кримінальних правопорушень хоча і передбачають наявність правовідносин, які виникають під час проходження військової

служби, проте напряму не стосуються виконання спеціальних обов'язків, які передбачені відповідними нормативно-правовими актами, а лише вказують на наявність спеціального суб'єкта – військовослужбовця, військовозобов'язаного або прирівняної до них особи.

Крім того, пропонуємо використовувати дещо некоректне поняття «попередня кваліфікація кримінального правопорушення». З точки зору кримінального права мова йде про єдину кваліфікацію і такий підхід абсолютно правильний. В той же час на практиці інколи виникає необхідність здійснення попередньої кваліфікації кримінального правопорушення, яка може бути неточною через необхідність внесення відомостей до ЄРДР у умовах обмеженого доступу до інформації про реальну подію кримінально караного діяння.

У зв'язку з цим пропонується всі кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби поділити на 2 групи в залежності від ступеня звернення до сторонніх нормативно-правових актів:

1) кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, відносно яких можна здійснити попередню кваліфікацію без звернення до сторонніх нормативно-правових актів (пропонуємо їх називати відносно бланкетні норми):

- ст. 402 «Непокора»;

- ст. 403 «Невиконання наказу»;

- ст. 405 «Погроза або насильство щодо начальника» (хоча в самій статті зазначено, що таке правопорушення має вчинятись у зв'язку виконанням особою своїх обов'язків, проте для попередньої кваліфікації достатньо лише встановити наявність службового зв'язку між начальником і військовозобов'язаним або прирівняним до них);

- ст. 407 «Самовільне залишення військової частини або місця служби»;

- ст. 408 «Дезертирство»;

- ст. 409 «Ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом»;

- ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойо-

вих припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем»;

- ст. 411 «Умисне знищення або пошкодження військового майна»;

- ст. 412 «Необережне знищення або пошкодження військового майна»;

- ст. 413 «Втрата військового майна»;

- ст. 422 «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості» (хоча віднесення відомостей чи документів до таких, які містять державну таємницю, можливе лише після ознайомлення з нормативно-правовими актами, які визначають, які саме документи містять державну таємницю);

- ст. 426 «Бездіяльність військової влади» (основна оцінка бездіяльності в даному випадку може відбуватись без детального дослідження повноважень, хоча в даному випадку також буде важливо встановити, на кого покладался обов'язок в межах власних повноважень повідомляти про виявлені правопорушення тощо);

- ст. 427 «Здача або залишення ворогові засобів ведення війни»;

- ст. 428 «Залишення гинучого військового корабля»;

- ст. 429 «Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю»;

- ст. 430 «Добровільна здача в полон»;

- ст. 431 «Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні» (в самій статті надається тлумачення, що саме має розумітись під злочинними діями);

- ст. 432 «Мародерство»;

- ст. 433 «Насильство над населенням у районі воєнних дій»;

- ст. 434 «Погане поведження з військовополоненими» (особливістю даного і декількох інших кримінальних правопорушень полягає в тому, що в подальшому для більш чіткої правильної кваліфікації уповноважена посадова особа органу досудового розслідування повинна вивчати не лише національне, але і міжнародне законодавство);

- ст. 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»

2) кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, для попередньої кваліфікації яких необхідно обов'язково звертатися до сторонніх нормативно-правових актів (пропонуємо їх називати абсолютно бланкетні норми);

- ст. 404 «Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків» (для первинної кваліфікації необхідно встановити, що саме включається в перелік службових обов'язків, що передбачено спеціальними нормативно-правовими актами);

- ст. 406 «Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості» (в самій назві статті йде пряма вказівка на необхідність дослідження правил взаємовідносин, які передбачені відповідними статутами);

- ст. 414 «Порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення» (як і в попередньому випадку, назва статті напряду відсилає до правил поведження зі зброєю, речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення);

- ст. 415 «Порушення правил водіння або експлуатації машин» (аналогічно);

- ст. 416 «Порушення правил польотів або підготовки до них»;

- ст. 417 «Порушення правил кораблеводіння»;

- ст. 418 «Порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання»;

- ст. 419 «Порушення правил несення прикордонної служби»;

- ст. 420 «Порушення правил несення бойового чергування»;

- ст. 421 «Порушення статутних правил внутрішньої служби»;

- ст. 425 «Недбале ставлення до військової служби»;

- ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» (факт встановлення факту перевищення влади або службових обов'язків неможливий без дослідження переліку по-

вноважень, які передбачені відповідними відомчими або спеціальними нормативно-правовими актами);

- ст. 436 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею»

Література

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: Монографія / За заг. ред. В.К. Матвійчука. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.

Dabizha O.A.

CLASSIFICATION OF CRIMINAL OFFENSES AGAINST THE ESTABLISHED PROCEDURE FOR MILITARY SERVICE

The article examines approaches to the classification of criminal offenses against the established procedure for military service in the context of the modern development of the criminal legislation of Ukraine. It is substantiated that the effectiveness of the qualification of such offenses and the formation of a unified law enforcement practice directly depends on the presence of a clear, logical and scientifically substantiated system of their division.

The approaches existing in the scientific literature to the classification of military criminal offenses are analyzed, primarily by the object of the criminal offense. It is established

that despite the general recognition of the appropriateness of such a criterion, scientists lack unity in determining the content of the relevant objects and their grouping, which complicates the formation of a coordinated doctrinal position.

Attention is drawn to alternative approaches to the systematization of military criminal offenses, as well as their significance for understanding the structure of Section XIX of the Criminal Code of Ukraine. It is established that the diversity of scientific positions is due to the difficulty of determining a single classification criterion, which objectively affects the heterogeneity of scientific approaches.

The author's approach to the classification of criminal offenses against the established procedure for military service is proposed, which is based on the degree of necessity of referring to third-party regulatory legal acts during their qualification. In accordance with this approach, two groups are distinguished: criminal offenses for which prior qualification does not require reference to special legislation (relatively blanket norms), and offenses for which qualification is impossible without such reference (absolutely blanket norms).

It is concluded that the proposed classification has practical significance, in particular for ensuring the efficiency of making procedural decisions at the initial stages of pre-trial investigation. The feasibility of using the concept of «preliminary qualification» as a working tool of law enforcement, which allows for an effective response to criminal offenses in conditions of a limited amount of primary information, is substantiated.

Keywords: criminal law, criminal offense, crime, military criminal offense, classification